

КР ББЖИМ

КФ «Өлкөнүн келечеги»

Социалдык педагогдун кесиптик лексикасынын сөздүгү

КФ «Өлкөнүн келечеги»

Бишкек - 2021

УДК 3719 (038)

ББК Ч30я 2

П 84

Окуу-методикалык колдонмо:

Социалдык педагогдун кесиптик лексикасынын сөздүгү

Түзүүчү: психологиянын доценти Мусаева Н.К.

Социалдык педагогдун кесиптик лексикасынын сөздүгү / Түзгөн. Н.К. Мусаева. – Бишкек, 2021. - 25 с.

Сөздүк социалдык педагогиканын жана психологиянын негизги бөлүктөрүн түзүүчү 50 дөн ашык терминди камтыйт. Сөздүк социалдык педагогдорго, практикалык психологдорго, «Социалдык педагогика», «Социалдык кызмат» багыттары боюнча билим алып жаткан жогорку жана орто окуу жайлардын студенттерине жана баланы социалдык-педагогикалык коштоо суроолору боюнча кызыккан бардык адистер үчүн даярдалды.

Рецензенттер:

Пед.и.к., Борбордук Азиядагы эл аралык университетинин доценти
Асекова Ж.Д.

К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин доценти
Амерханова С.А.

Бишкек - 2021

Мазмуну:

Киришүү	4
Негизги бөлүк	
Блок 1	5
Блок 2	11
Блок 3	15
Блок 4	18
Колдонулган адабияттардын тизмеси	24

Киришүү

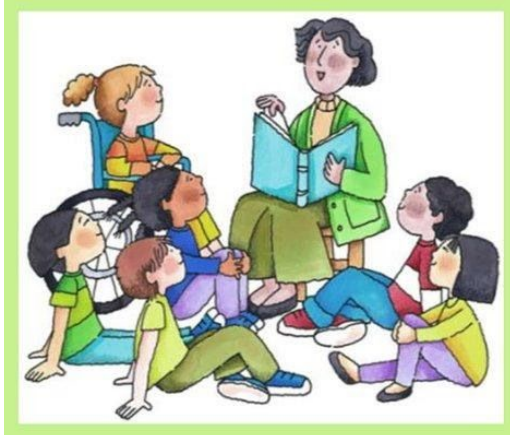
Терминдик сөздүк өз ичине өзгөчө спецификалык терминдерди, ошондой эле социалдык педагогика илими тарабынан билимдин башка тармактарынан кабыл алынган түшүнүктөрдү камтыйт (социология, психология, социалдык психология, социалдык кызмат). Муну даярдоодо терминдерди жалпы багыттары боюнча, топторго бөлүп, ирээтке келтирүү жүргүзүлдү.

Бул сөздүк терминдерди салыштырууга, алардын өзгөчөлүгүн көрүүдө, ошол эле убакта ар бирин окуу процессинде маанисине жараша колдонууга шарт түзөт.

Кыскача сөздүк социалдык педагогика чөйрөсүндө пайда болгон жана өнүккөн түшүнүктөрдү камтыды. Сөздүктү түзүүдө көптөгөн булактар колдонулду. (*кара: Колдонулган адабияттар*).

Кесиптик лексиканын сөздүгү балдарга жана үй-бүлөлөргө социалдык, педагогикалык жана психологиялык колдоо көрсөткөн социалдык педагогдорго арналат. Бул сөздүктөн ар бир адис сөздүн түшүндүрмөсүн таба алат, өзүн текшерет, белгилүү бир терминдин мааниси жөнүндө түшүнүктөрүн тактайт же толуктайт.

Азыркы учурда, бул кесиптик лексика жөнүндө сөздүк 50 дөн ашык терминди камтыйт. Бирок бул сөздүккө, балдарды социалдык-педагогикалык коштоо учурунда колдонулуучу бардык түшүнүктөр киргизилген жок. Албетте сөздүктүн өзгөчөлүгү – анын ар дайым өнүгүп жана толукталып туруусунда. Сөздүктүн автору социалдык педагогиканын терминдик базасынынын ар дайым калыптанып жана өнүгүп туруусун эске алуу менен, сөздүктү тактоо, толуктоо иштерин жүргүзүүнү улантуу керектигин белгилейт.

Блок I

Социалдык педагогикалык

коштоо

А

Альтруизм — башка адамдарга жанын аябай, толук түшүнүү менен жана ыктыярдуу кызмат кылуу, адамдарга жардам берүүнү каалоо, адамдардын бактылуу болуусун адамдарды сүйүүнүн, өз ара жардамдашуунун, боорукердиктин негизинде чын дилинен каалоо. Бул термин эгоизм түшүнүгүнүн карама каршы маанисин берет. Альтруизмге жөндөмдүүлүк - социалдык педагогдордун эң зарыл сапаты.

Б

Байкоо жүргүзүү – бир багыттуу, системалуу, түздөн-түз кабыл алууга негизделген алгачкы маалыматтарды топтоо, байкалган өзгөчө жана маанилүү көрүнүштөрдү, фактыларды каттоо ыкмасы.

Ж

Жалпы билим берүү мектеби - башталгыч, негизги орто жана орто жалпы билим берүү окуу программаларын, ошондой эле окуп жаткандарга жана тарбиялануучуларга кошумча билим берүүнүн окуу программаларын ишке ашыруучу окуу жайы.

И

Инклюзивдик билим берүү (франц. *inclusif* – кошулуу) тил, улут, дене өсүшү, интеллектуалдык, психикалык өгөчөлүктөрүнө карабастан бардык балдарды билим берүү системасына кошууга, балдардын түрдүү муктаждыгын чечүүгө жана билим алууну жеткиликтүү кылууга багытталган окутуунун формасы.

Инклюзивдик билим берүү: өзгөчө талаптары бар балдарга билим алууга жол ачат жана атайын шартты түзүп берүүнү камсыздайт (Мисалга, интеллектуалдык жактан жетишпеген бала болсо, ага атайын программа түзүлүш керек, мугалим тарабынан өзгөчө мамиле болуусун, окутуунун өзгөчөлүктөрүн эске алуу зарыл).

Инклюзивдик билим берүүгө бир гана майыптыгы бар балдар эле эмес кандайдыр бир себептер менен билим берүүдөн артта калып калган, ата-энеси мигрант болуп башка жактарга кетип калган балдар, же болбосо социалдык шарттардан улам жашоонун оор кырдаалдарына туш болгон балдар, качкындардын, жакыр үй-бүлөлөрдүн балдары тартылат.

К

Кырдаал – бул социалдык-педагогикалык жардам көрсөтүүнү уюштурууну талап кылуучу окуучунун же анын үй - бүлөсүнүн кырдаалы.

М

Медициналык-социалдык экспертиза – Кыргыз Республикадагы медициналык экспертизанын бир түрү. Мындай экспертиза жарандын эмгекке жарамдуулугун жоготуу деңгээлин, себебин жана майыптуулук тобун аныктоо, ошондой эле жарандарды социалдык жактан коргоо жана медициналык калыбына келтирүү максатында жүргүзүлөт.

Мектепке көнүү - системалуу түрдө уюштурулган мектепте окутуу процессине баланын когнитивдик, мотивациялык жана эмоционалдык-эрктик

чөйрөлөрүнүн ийкемделиши. Баланын организминин айлана-чөйрөнүн ар кандай шарттарына көнүү жөндөмдүүлүгү.

Мониторинг – көрүнүштөрдүн, процесстердин, объекттердин өнүгүүсүнө аларды байкоо, баа берүү, көзөмөлдөө максатында системалуу түрдө, атайын байкоо жүргүзүү. Мониторинг өзүнө төмөндөгүдөй кадамдарды камтыйт: байкоо жүргүзүү, азыркы абалын баалоо, чөйрөнүн сапатын жөнгө салуу, абалды баалоо, абалды прогноздоо.

Өзүнө-өзү жардам берүүгө түрткү берүү - турмуштук оор кырдаалга кабылган баланын (анын ата-энесинин) андан чыгуу үчүн өз алдынча жол табууга болгон умтулуусун жаратуу боюнча социалдык педагогдун иш аракеттери.

Педагогикалык артта калуу- толук кандуу, бир багыттуу үй-бүлөлүк тарбиянын жоктугунан улам баланын интеллектуалдык, моралдык, нравалык, эстетикалык, социалдык өнүгүүсүнүн артта калуусу.

Белгилери: өзүнүн жаш курагына карата, өзү менен тең чамалаш башка балдардан жүрүм-туруму, кабыл алуусу менен өзгөчө айырмалануусу, тарбиясыздыгы, билиминин төмөндүгү, социалдык нормаларды айырмалай билбөөсү, инсандык калыптануусунун начардыгы ж.б.

ПМПК (психолого-медициналык, педагогикалык консультация) – бул консультативдик орган. Бул жерден майыптыгы бар балдардын ата-энеси балага ылайыктуу окутуу программасын аныктоо боюнча комплекстүү жардам ала алат. Баланы окутуу программасы анын жеке жөндөмдүүлүктөрүн жана мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен түзүлүүсү керек. Бул органга ата-энелер балдарынын окууга эмне үчүн жетише

албагандыгын, жеке өнүгүүсүндөгү кечигүүлөрдүн себептерин билүү максатында кайрыла алышат.

Психологиялык-педагогикалык коштоо – баланын ийгиликтүү билим алуусу жана психологиялык өнүгүүсүн камсыз кылуу үчүн багытталган педагогдун, психологдун кесиптик ишинин ички системасы.

Психологиялык-педагогикалык коштоо процесси маалыматтарды чогултууну, көйгөйдү баяндоону, психологиялык-педагогикалык баа берүүнү, бала-ата-энелердин ортосундагы мамилени жакшыртууну, сунуштарды берүүнү, коррекциялоо иштерин, байкоо жүргүзүүнү ж.б. камтыйт.

Социалдык паспорт – социалдык түзүлүштүн (индивиддин, уюмдун жамааттын, аймактын ж.у.с.) социалдык абалын чагылдырган документ, ошол абалды аныктоочу өндүрүштүк жана техникалык, экономикалык мүнөздөмөлөрү;

Социалдык педагог тарабынан бүтүндөй мектепке, жалпы класска жана ар бир балага социалдык паспорт түзүлөт. Социалдык педагог тарабынан түзүлгөн социалдык паспорт мектептин жалпы социалдык абалы туралуу статистикалык кабар берип турат.

Социалдык педагог - баланы (өспүрүмдү) тарбиялоо, социалдык-укуктук жактан коргоо, социалдык реабилитациялоо боюнча милдеттерди ишке ашыруучу адис.

Социалдык педагог баланы (өспүрүмдү), анын ал-абалын, үй-бүлөдөгү жана мектептеги, курдаштарынын арасындагы өз ара мамиленин мүнөзүн иликтеп-билүү; кыйынчылыкка туш болгон балага (өспүрүмгө) жардам берүү, кризистен чыгуунун жолдорун издеп таап, ага колдоо көрсөтүү; баланы (өспүрүмдү) курчап, ага таасир тийгизип турган ар түрдүү социалдык чөйрөдөгү таалим-тарбиялык таасирди талдоого алуу; таалим-тарбиялык алдыңкы тажрыйбаны талдоого алуу, жалпылоо жана кеңири жайылтуу;

баланы (өспүрүмдү) өзүн өзү тарбиялоого, өзүн өзү өнүктүрүүгө, өз турмушун өзү уюштурууга, өз жүрүм-турумун өзү жөнгө салууга багыттоо ж.б. милдеттерди аткарат.

Социалдык педагог баланын (өспүрүмдүн) кризистик абалына тиешелүү болгон жана анын укуктарын коргоо маселелерине байланышкан проблемаларды чечүүчү адистер менен уюмдардын ишин жөнгө салып, алардын күч-аракетин бириктирет. Ошондой эле социалдык таалим-тарбиянын ар түрдүү проблемаларын, социалдык педагогдордун, жамааттардын, ар кандай педагогикалык борборлордун ишин талдоого алуу сыяктуу маселелерди жүзөгө ашырат.

Социалдык педагогика – бардык курактагы жана социалдык категориядагы адамдарга атайын түзүлгөн уюмдарда социалдык жактан таалим-тарбия берүү ишин иликтеп-изилдөөчү педагогикалык илимдин бир тармагы. Аны “социалдык чөйрөнүн таалим-тарбиялык таасири тууралуу илим” деп аташат. Социалдык педагогика коомдук турмуштук оор кырдаалга туш болгон адамга, үй-бүлөгө жардам берүүгө, баланын турмушта өз ордун табуусуна, табигый шык-жөндөмүн өрчүтүүсүнө, адеп-ыйман жолуна түшүүсүнө көмөктөшүү жолдорун изилдей турчу билимдин тармагы болуп саналат.

Социалдык кызмат көрсөтүүлөр - жарандарга социалдык чөйрөдөгү мамлекеттик жана/же муниципалдык мекемелер тарабынан (билим берүү, маданият, социалдык коргоо жана саламаттык сактоо) берилүүчү кызмат көрсөтүүлөр.

Турмуштук оор кырдаал — жарандын турмуш-тиричилигин объективдүү бузуучу (майыптык, улгайган жаш курагына же ооруусуна байланыштуу өзүнө өзү тейлөөгө жарамсыздык, жетимдик, көзөмөлсүздүк, аз камсыз болгондук, жумушсуздук, белгилүү бир жашаган жердин жоктугу, чыр-чатактар жана үй-бүлөдөгү катаал мамиле, жалгыздык ж.б.) кырдаал,

ошондой эле бул кырдаалды өз алдынча жеңүүгө жөндөмсүздүгү менен байланышкан анын адеп-ахлактык-психологиялык абалы;

Турмуштук оор кырдаалда турган балдарды коргоо — турмуштук оор кырдаалда (ТОК) турган балдарды орноштурууга, социалдык колдоого, социалдык көнүктүрүүгө жана реабилитациялоого багытталган социалдык-экономикалык, социалдык-медициналык, социалдык-психологиялык, социалдык-укуктук жана башка мүнөздөгү кызматтарды көрсөтүү боюнча иш-чаралардын комплекси.

Ү

Үй-бүлөнү жана баланы социалдык коштоо — турмуштук оор кырдаалда турган баланы коргоо боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан ыйгарым укук берилген балдарды коргоо боюнча мамлекеттик орган жана анын аймактык бөлүмдөрү тарабынан бардык социалдык иштерди жана чараларды координациялоону жүзөгө ашыруу.

Блок 2

Турмуштук оор кырдаалда

кабылган балдар

Б

Балага ырайымсыз мамиле жасоо (зомбулук) - бул балага карата анын дене-бойлук же психикалык өнүгүшүн бузуучу же коркунуч келтирүүчү бардык аракеттер.

Балдар эмгегинин эң жаман формасы - кулчулуктун бардык формалары, ошондой эле мажбурланган же милдеттендирилген эмгек, анын ичинде мүнөзү жана аткаруунун шарттары боюнча балдардын ден соолугуна же адеп-ахлагына зыян келтириши мүмкүн болгон жумуштар.

Балдар эмгегинин эң начар формаларына төмөнкүлөр кирет:

✓ кулчулуктун бардык формалары же кулчулукка окшош тажрыйба, мисалы, балдарды сатуу жана аларды соодалоо, зомбулук жана кулдук көз карандуулук, ошондой эле мажбурлаган же милдеттүү эмгек, анын ичинде балдарды куралдуу жанжалдарда пайдалануу, мажбурлоо же милдеттүү азгыруу;

✓ сойкулук менен алектенүү, порнографиялык продукцияларды өндүрүү же порнографиялык көрсөтүүлөр үчүн баланы пайдалануу, азгыруу же сунуш кылуу;

✓ укукка каршы келген иш менен алектенүү үчүн, атап айтканда тиешелүү эл аралык келишимдерде аныкталгандай баңги заттарды өндүрүү жана сатуу үчүн баланы пайдалануу, азгыруу же сунуш кылуу;

✓ анын аткарылып жаткан мүнөзү же шарттары боюнча баланын ден соолугуна, коопсуздугуна же адебине зыян келтириши мүмкүн болгон иштер;

✓ балага ырайымсыз мамиле жасоо (зомбулук) — бул балага карата анын дене-бойлук же психикалык өнүгүшүн бузуучу же коркунуч келтирүүчү бардык аракеттер.

Баланын социалдык адаптацияланышы - турмуштук оор кырдаалда турган баланын коомдо кабыл алынган жүрүм-турум эрежелерине жана ченемдерине көнүгүүсү, ошондой эле психологиялык же моралдык жаракаттардын кесепеттерин жоюу процесси.

Дене-бойлук зомбулук - үй-бүлө мүчөсүнүн/ага теңештирилген адамдын башка үй-бүлө мүчөсүнө/ага теңештирилген адамга карата түздөн-түз же кыйыр түрдө атайылап дене-бойлук таасир этүүсү, өтө маанилүү жашоо-турмуш функцияларын аткаруу мүмкүнчүлүгүнөн ажыратуусу, башка жерге көчүү эркиндигинен, турак жайдан, тамак-аштан, кийимден ажыратуусу же чектөөсү, оор кара күч эмгегине мажбурлоосу, ошондой эле багуу жана кам көрүү милдеттеринен баш тартуусу.

Мыйзам менен чатагы бар балдар — кылмыштарды жасоого шектүү, айыпталуучу, кылмыш жасаганы үчүн соттолуучу, соттолгон болуп саналган балдар, ошондой эле администрациялык укук бузуулар жөнүндө иш боюнча

аларга карата өндүрүш жүргүзүлүп жаткан, мыйзамда белгиленген тартипте администрациялык укук бузууга күнөөлүү деп таанылган балдар.

П

Психологиялык зомбулук - дене-бойлук, сексуалдык, экономикалык зомбулук жасоо коркунучу, ошондой эле ар-намысты жана кадыр-баркты атайылап басмырлоо, өмүргө коркунуч келтирүүчү же психологиялык, дене-бойлук саламаттыктын бузулушуна, ошондой эле жашы жете элек адамдардын катташуу укугун чектөөгө алып келүүчү укук бузууларды же жосундарды жасоого мажбурлоо.

С

Сексуалдык зомбулук — баланын жыныстык кол тийбестигине кол салуу, баланын психикалык өнүгүшүн бузуу; чоңдордун же жашы жете элек өспүрүмдөрдүн сексуалдык муктаждыктарын канааттандыруу же материалдык пайда табуу максатында баланы сексуалдык өнөктөш катары пайдалануусу. Сексуалдык зомбулук жыныстык катнашта болууну, өз ара мастурбациялоону, баланы сойкулукка, порнобизнеске, порнографияга тартуу ж.б. иш аракеттерди камтыйт.

Социалдашуу - индивиддин социалдык-маданий калыптанышы, инсандын ийгиликтүү жашоосу үчүн зарыл болгон коомдо калыптанган жүрүм-турум үлгүлөрүнүн, психологиялык механизмдердин, социалдык ченемдердин жана баалуулуктардын индивид тарабынан өздөштүрүү процесси.

Социалдык жетимдик - ата - энесинин көзөмөлчүлүгүсүз калган балдар, алардын биологиялык ата -энелери тирүү, бирок ар кандай себептерден улам ата-энеси баланы багууга жана тарбиялоого катышпайт, мисалы:

- ❖ баладан баш тарткан учурда;

- ❖ ата-энесинин узак убакыт дарылануу мекемелеринде жайгашуусуна байланыштуу;
- ❖ ата-энеси эркинен ажыратылган же жаза өтөө мезгилинде;
- ❖ эгерде ата-энесинин жайгашкан жери белгисиз болгон учурда.

Т

Турмуштук оор кырдаалга кабылган балдар — ата-энелеринин көзөмөлчүлүгүсүз калган балдар, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдар, мыйзам менен чатагы бар, зомбулуктун жана кылмыштын курмандыгы болуп саналган балдар, аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдө жашаган балдар, иштеген балдар, көзөмөлсүз балдар, кароосуз балдар, түзүлгөн жагдайлардын натыйжасында турмуш-тиричилиги объективдүү бузулган, чыр-чатактар жана өзгөчө кырдаалдар чөлкөмдөрүндөгү балдар, ошондой эле көрсөтүлгөн жагдайларды өз алдынча же үй-бүлөнүн жардамы менен жеңип өтө албаган балдар;

Блок 3

Үй-бүлө

А

Ата-эненин абройу (авторитети) - ата-эненин инсандык сапаттарын жана турмуштук тажрыйбасын балдардын көз алдында жогору бааланышы жана алардын иш-аракеттерине жана жүрүм-турумуна ата-эненин таасиринин күчү. Балдар ата-эне тарабынан берилген көрсөтмөлөрдү жана кеңештерди коркконунан же материалдык кызыкчылыктарды көздөгөнүнөн улам эмес, алардын акыйкаттыгын жана ылайыктуулугун кабыл алуунун негизинде аткарышат.

Б

Багуучу үй-бүлө жарандардын (жубайлардын же айрым адамдын) каалоосу боюнча түзүлөт. Ата-энесинин көзөмөлчүлүгү жок баланы тарбиялоого, багууга каалоосу бар үй-бүлө - **багуучу ата-эне**, ал эми багууга берилген бала - **багылуучу бала**, ал эми мындай үй-бүлө **багуучу үй-бүлө** деп аталат.

Багуучу үй-бүлөгө жетим балдар жана ата-энелеринин көзөмөлчүлүгүсүз калган балдар, башкача айтканда төмөндөгү балдар жөнөтүлөт:

- 1) ата-энелери ата-энелик укуктан ажырагандар;

2) ата-энелери белгиленген тартипте аракетке жөндөмсүз же белгисиз жок деп таанылгандар;

3) ата-энелери соттолгондор;

4) алардын жашап турушуна, психикасына жана дене-бой саламаттыгына коркунуч келгенде үй-бүлөдөн шашылыш алынгандар (дене-бой, сексуалдык жана психикалык күч колдонууга кабыл болгондор);

5) ата-энелери ден соолугунун абалына байланыштуу өздөрү аларды тарбиялоону жана багууну ишке ашыра албагандар, ошондой эле ата-энелеринин көзөмөлчүлүгүсүз калган, тарбиялануучу, дарылоо-профилактикалык мекемелерде, калкты социалдык коргоо мекемелеринде же менчигинин формасына карабастан башка ушуга окшош мекемелерде турган балдар ж.б.

Баланын муктаждыктарын эске албоо - ата-энелер же аларды алмаштыруучу адам тарабынан, ата-энелик милдеттерди аткарбоо, баланы ачка кармоо, кийимге, турак жайга, гигиенасына, коопсуздукка, кам көрүүгө, медициналык жардам көрсөтүүлүүсүнө, билим алуусуна жана дене-бой, интеллектуалдык жана эмоционалдык жактан баланын өсүп-өнүгүүсүнө зарыл болгон шарттарды түзүүгө кайдыгер мамиле кылуу.

М

Мыйзамдуу өкүлдөр — ата-энелери, асырап алгандар, көзөмөлчүлөр, камкорчулар, алар жок учурларда - балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу органдын кызматкери.

Ү

Үй-бүлө — никеден, туугандыктан, асырап алуудан же баланы тарбиялоого кабыл алуунун башка формасынан келип чыккан жана үй-бүлөлүк мамилелерди өнүктүрүүгө жана чыңдоого көмөктөшүүгө

чакырылган, мүлктүк жана жеке мүлктүк эмес укуктар жана милдеттер менен байланышкан адамдардын тобу.

Үй-бүлөлөр курамына, социалдык, материалдык абалына, ден соолугуна, муктаждыктарына, үй-бүлө мүчөлөрүнүн санына жана башка көрсөткүчтөргө жараша ар кандай типтерге бөлүнөт. Социалдык педагог өз ишинде көбүнчө мындай үй-бүлөлөр менен иш алып барат: нуклеардык үй-бүл, толук үй-бүлө, толук эмес үй-бүлө, жайылтылган үй-бүлө, жалгыз бой эне, көп балалуу үй-бүлө, аз камсыз болгон үй-бүлө, мигранттардын үй-бүлөсү, майып ата-эне, жумушсуз ата-эне, пенсиядагы ата-эне, асоциалдык начар үй-бүлө, тобокел топтогу үй-бүлө, үй-бүлө – качкын ж.б.

Үй-бүлөлүк зомбулуктун алдын алуу (эскертүү) - үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо субъекттери тарабынан жүзөгө ашырылуучу, үй-бүлөлүк зомбулук жасоо кооптуулугун жарата турган себептерди жана шарттарды табууга, четтетүүгө багытталуучу социалдык, укуктук, медициналык, психологиялык, агартуучулук, маалыматтык жана башка чаралардын тутуму.

Этибарсыз мамиле - үй-бүлө мүчөлөрүнө же үй-бүлө мүчөлөрүнө теңештирилген адамдарга камкордук көрүү боюнча милдеттерин атайылап аткарбоо;

Ювеналдык юстиция - мыйзам менен келишпөөчүлүктө жүргөн 14 төн 18 жашка чейинки балдарга карата көрүлүүчү иш-чаралардын системасы, ал сот адилеттигин ишке ашыруу жана социалдык реабилитациялоо маселелерин камтыйт.

Блок 4

Психологиялык блок

Б

Балдардын гиперактивдүүлүгү - бул баланын активдүүлүгүнүн нормадан бир кыйла жогору абалда болуусу. Бул ата-энелерге, тарбиячыларга, мугалимдерге жана баланын өзүнө бир топ кыйынчылыктарды алып келет. Ал төмөнкүдөй мүнөздөлөт:

- жүрүм-турумдун импульсивдүүлүгү;
- сүйлөө жана кыймылдоо активдүүлүгүнүн кыйла жогору болуусу;
- көңүл буруунун жетишсиздиги.

Балдардын коркуу сезими – баланын өмүрү же бейпилдиги тууралуу тынчсыздануусу же кабатыр болуу сезими. Мындай сезим реалдуу же элестетилген коркунучтун пайда болгондугу менен түшүндүрүлөт. Мындай сезимдер чоң адамдар же көбүнчө ата-энелердин психологиялык таасиринин же баланын коркунучка терең ишенүүсүнүн жыйынтыгында пайда болот.

Баланын коркуу сезимдеринин негизги себептери төмөндөгүлөр болушу мүмкүн:

- бала башынан кечирген психикалык же физикалык жарат пайда кылган кырдаал (мисалы, баланын жалгыз калуусу, кандайдыр бир жаныбардын чагуусу, тиштөөсү, денесин оорутуусу ж.б.);
- ата-эненин коркунуч тууралуу ашыкча эстетүүсү, тыюу салуулары;
- баланын ар кандай терс көрүнүштөргө күбө болуп калуусу (өлүм, киши өлтүрүүлөр, өрт, зордук-зомбулук же орой мамиле);

- үй-бүлөдөгү чыр чатактар, өзгөчө ал чырдын себеби бала менен байланышып калган болсо;

- жоро-жолдоштору тарабынан кабыл алынбоосу, пикир келишпестиктер;

- баланы атайылап коркутуу (жез кемпир алып кетет, карышкыр келет, тиштеп кетет ж.б.у.с. сөздөр).

Баланын жалган сүйлөөсү- бул баланын кандайдыр бир пайда табуу максатында чындыкты атайылап бурмалоосу же өзгөртүүсү. Көпчүлүк учурда бала жаза алуудан, же бир нерседен кол жууп калуудан корккондугу үчүн жалган айтууга мажбур болот. Бала жалган сүйлөп аткан учурда баланын жүрөгүнүн согуусу тездеп, көзү алаңдап, бетинин кызаруусу мүмкүн. Ата-энеси чындыкты билип калат деп коркот.

Баланын өздүк баалоосу - баланын өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүнө, жөндөмдүүлүктөрүнө, сапаттарына, тегерегиндегилердин арасында ээлеген ордуна баа берүүсү. Өздүк баалоо адамдын жүрүм-турумунун маанилүү жөнгө салуучусу болуп эсептелет.

Өздүк баалоонун төмөндөгү түрлөрүн белгилеп кетсе болот:

Адекваттуу өздүк баалоо – тигил же бул деңгээлде адамдын өзү жөнүндө, өзүнүн жөндөмдүүлүктөрүн реалдуу абалга жакын жана туура элестетүүсү.

Адекваттуу эмес өздүк баалоонун эки түрү бар: жогорулатылган жана төмөндөтүлгөн. Алардын деңгээлдерине жараша адамдын жүрүм-туруму ар кандай болушу мүмкүн.

Буллинг - адамга (балага) жеке адамдын же агрессиячыл топтун үзгүлтүксүз психологиялык же физикалык кысым көрсөтүлүп туруусу. Ал адатта жабык социалдык топтордун ичинде көп кездешет. Буллинг адатта атайын уюштурулуп, негативдүү мүнөздө болот.

Г

Гиперкамкордук (гиперопека) - бул ата-энелердин балдарын ар кандай мүмкүн болгон коркунучтардан (көбүнчө ойдон чыгарылган) коргоого ашыкча умтулуусу, баланы эмоционалдык жана физикалык жактан өзүнө байлап, аны өзү каалагандай эмес, ата-эненин ою бонча туура жана коопсуз иш-аракет кылууга мажбурлоо.

Гиперкамкордук тарбиялоо стратегиясы балага өз тандоосун жасоого мүмкүнчүлүк бербейт. Бала мындай учурда башка адамдар кабыл алган чечимдерге ылайык жашоого мажбурланат. Натыйжада, бала кыйынчылыктарга жана көйгөйлөргө туруштук бере албайт, анткени анын чечим кабыл алуу тажрыйбасы жана көндүмү калыптанбай калган. Ашыкча камкордуулук балада "**үйрөнгөн алсыздыкты**" пайда кылат, башкача айтканда кичинекей тоскоолдуктар же кыйынчылыктар бала үчүн чечилгис, оор болуп көрүнөт.

Гипокамкордук (грекче “hupo” - төмөндө, ылдыйда, астында) **жана көңүл коштук** - бул тарбиялоонун жана үй-бүлөлүк мамилелер стилинин бир түрү. Мында бала өзү менен өзү гана болуп, кам көрүүдөн ажырап, жалгыз калтырылат.

Д

Девианттык жүрүм-турум - нормадан четтелген, коомдо кабыл алынган укуктук жана адеп-ахлак нормаларына каршы келген иш-аракеттердин же айрым аракеттердин тутуму. Девианттык жүрүм-турумдун мындай түрлөрү белгилүү: ичимдикке берилүү, ууруулук, хулиганчылык, вандализм, токсикомания, жыныстык жашоонун эрте башталышы, рекетчилик, наркомания, суицид ж.б.

Депрессия - бул мотивациялык, когнитивдик чөйрөдөгү өзгөрүүлөр жана жүрүм-турумдун жалпы пассивдүүлүгү менен коштолуучу терс мүнөздөгү эмоционалдык абал. Депрессия менен жабыркаган адамдарда

төмөндөгү белгилер байкалат: энергиянын жетишсиздиги, тамакка болгон табиттин төмөндөшү, маанайдын чөгүшү, көп уктоо же тескерисинче уйкусуздук, тынчсыздануу, тез чарчоо, чечкинсиздик, өзүн башкалардан төмөн сезүү, кош көңүл болуу ж.б.

Депрессия – бул ар дайым көңүлү чөгүп жүрүү, демейде канааттануу алып келген нерселерге кызыгууну жоготуу жана эки жумадан ашык убакытка чейин күнүмдүк иштерди аткаруу жөндөмүн жоготуу менен сыпатталган оору.

Маектешүү (балдар жана алардын үй-бүлөлөрү менен максаттуу сүйлөшүү) - социалдык педагогдун үй-бүлө менен байланыш түзүүсүнүн кыйла жеткиликтүү жана кеңири таралган формасы. Аңгемелешүү өз алдынча ыкма катары ата-энелер жыйналышында, үй-бүлөгө кеңеш берүү учурунда, үй-бүлөгө барган учурда колдонулушу мүмкүн.

Мектеп дезадаптациясы - баланын социалдык-психологиялык жана психофизикалык мүмкүнчүлүктөрүнүн мектептин талаптарына дал келбестигин көрсөтүүчү белгилердин жыйындысы. Мектептин талаптарына дал келүү бир катар себептерден улам кыйынга турган же мүмкүн болбой калган абал.

Мектептеги тынчсыздануу - эң кеңири таралган, мектеп менен байланышкан туруктуу эмоционалдык жагымсыз абал. Мындай абал тынчсыздануу, ашыкча сарсанаа болуу, өзүнө карата жаман мамилени, кандайдыр бир кыйынчылыктарды күтүү, мугалимдер, классташтары тарабынан терс баалаанууну, кабыл алынбоону сезүү. Бала ар дайым өзүнүн толук кандуу эместигин сезип, чечим кабыл алууда, жүрүм-турумун туура аныктоодо өзүнө ишенбөөчүлүктү сезет.

Мүнөз акцентуациясы - адамдын мүнөзүнүн кээ бир мүнөз белгилеринин ашыкча чагылдырылышы. Ал адамдын кандайдыр бир

травмалык факторлорго (катуу кайгыруу, оор психикалык жүктү көтөрүү, стресс ж.б.) өтө сезимтал жооп кайтаруусу болуп эсептелинет.

✓ Акцентуация - бул психикалык саламаттыктын (ченемдин/норма) бузулушунун бир варианты, ал инсандык дисгармонияга алып келүүчү айрым мүнөз белгилеринин өзгөчө курчтугу, болуп жаткан кырдаалга ылайык келбестиги менен мүнөздөлөт.

✓ Өспүрүм курагында калыптанып, адамдын мүнөздөгү өзгөчө акцентуациялар убакыттын өтүшү менен калыбына келет/оңолот.

✓ Узак мөөнөттүү оор кырдаалдардын, психикалык травмалык таасирлердин натыйжасында күчөп адамда невроздук белгилердин пайда болушун шарттайт.

Н

Негативдүүлүк - балага карата айтылган өзгөчө улуу адамдардын сунуштарын, накыл сөздөрүн, өтүнүчтөрүн, каалоолорун четке кагуусу, кабыл алгысы келбөөсү жана кежирленүүсү. Баланын кежирленүүсү ар кандай жүрүм-турум аркылуу байкалат: оройлук, өжөрлүк, обочолонуу, эч ким менен сүйлөшпөөсү, адамдарга ишенбөөсү ж.б. Негизинен негативдүү реакциялардын башатында, баланын кандайдыр бир маанилүү деп эсептелинген социалдык талаптарынын, муктаждыктарынын аткарылбай калуусу эсептелинет. Алар - пикир алышууга, сый-урматка, эмоционалдык жылуулукка, кабыл алынууга, байкалууга болгон муктаждыктар болушу мүмкүн.

П

Психологиялык тоскоолдук - бул субъекттин (адамдын) кандайдыр бир иш аракеттерди кылуусуна тоскоолдук пайда кылып жаткан психикалык абал. Мындай абал адамдын чечкинсиздигине, пассивдүүлүгүнө алып келет жана уят, күнөө, коркуу, тынчсыздануу, өзүн төмөн баалоо ж.б. сезимдер менен коштолот.

С

Стресс (англисче “stress” - басым, кысуу, чыңалуу) - оор, өзгөчө, экстремалдык кырдаалдар шартында пайда болуучу адамдын психикалык чыңалуу абалы, айлана-чөйрөнүн кескин өзгөрүү шарттарына карата организмдин жооп кайтаруусу болуп эсептелинет.

Суицид (лат. “sui caedere” — өзүн өлтүрүү) – социалдык дезадаптациянын жеткен чеги, атайын аракет кылуу менен өз жанын кыюу.

Бардык жан кыюуларды чыныгы жана ашкере суицид (парасуицид же псевдосуицид) деп эки чоң топко бөлсө болот. Ашкере суицид (псевдосуицид) аффект абалында аткарылып, жанын кыюудан мурун бул жагымсыз аракетине коомдун көңүл буруусун каалайт. Муну жапакечтин айлана-чөйрөсүнөн “жардам сураган” чыңырыгы деп түшүнсө да болот.

Чыныгы суицид болсо жакшылап ойлонулган аракет. Анын максаты кандай болбосун жанын кыюу.

Ф

Фрустрация - бул бир катар, кайталанган ийгиликсиздикти башынан кечирүү жана максатка жетүү жолундагы оор кыйынчылыктардан улам келип чыккан адамдын психикалык абалы. Фрустрацияны психологиялык стресстин бир түрү катары кароого болот. Фрустрация негизинен терс эмоциялардын диапозону менен коштолот: ачуулануу, кыжырдануу, өзүн күнөөлүү сезүү, өкүнүү ж.б.

Колдонулган адабияттардын тизмеси

1. Байковский Ю.В., Самойлов Н.Г., Алёшичева А.В. Словарь терминов и понятий по курсу Психология и педагогика. – М., - 2014 г.
2. Билим берүү жөнүндө КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМЫ 2003-жылдын 30-апрели № 92.
3. ЗАКОН КР “О попечительском совете” – Б., от 30 мая 2014 года № 81.
4. ЗАКОН КР “Об образовании” от 30 апреля 2003 года № 92.
5. ЗАКОН КР “Об охране и защите от семейного насилия” от 27 апреля 2017 года № 63.
6. Инклюзивдик билим берүү-өзгөчө муктаждыктагы балдардын чектөөлөрүн жоет.
<https://kg-law.journalist.kg/ru/2016/01/27/inklyuzivdik-bilim-ber-zg-ch-muktazhd-yiktagyi-baldardyin-chekt-l-r-n-zhoet/>
7. КОДЕКС КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ О ДЕТЯХ от 10 июля 2012 года № 100.
8. Койлубаева Ш.Б., Чепекова Г.С. Мектептин социалдык педагогунун кесиптик ишмердиги боюнча маалымдама. – Б., 2014.
9. КОНЦЕПЦИЯ развития инклюзивного образования в Кыргызской Республике на 2019-2023 годы (от 19 июля 2019 года № 360).
10. Көзөмөлчүлүк кеңеши жөнүндө КР МЫЙЗАМЫ. 2014-жылдын 30-майы № 81.
11. Методическая разработка “Глоссарий социального педагога”. - М., 2015.
12. МОДУЛЬ МОиН КР «Снижение насилия в отношении детей в школах Кыргызстана» - Б., 2014.
13. Русско-кыргызский толковый словарь юридических терминов и понятий/Юридика аталгылары менен түшүнүктөрүнүн орусча-кыргызча түшүндүрмө сөздүгү. илимий-маалымдама басылыш/АРД/Чекки долбоору, авторлор жамааты. – Б.: 2005. ISBN 9967-428-14-7
14. Семейный кодекс КР от 30 августа 2003 года № 201.

15. Словарь по социальной педагогике: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт.-сост. Л.В. Мардахаев. М.: Издательский центр «Академия», 2002.-368 с.
16. Словарь терминов по общей и социальной педагогике. Составитель: А.С. Воронин, 2016 г. <http://niv.ru/doc/dictionary/social-pedagogy/index.htm>
17. Словарь терминов по социальной педагогике. Составитель: А.С. Воронин, 2006 г. <https://infopedia.su/9xaf3c.html>
18. Социалдык педагогиканын теориясы жана практикасы: алгачкы кадамдар. Окуу-усулд. колдонмо. / ТЗз.: С. А. Амерханова, Т. А. Ашымбаева, Н. И. Жакубова, Р. Н. Токсонбаев. – Б.: «Махprint», 2012. – 124б.
19. Турмуштук оор кырдаалда турган балдарды жана үй-бүлөлөрдү табуу тартиби жөнүндө ЖОБО. 22-июнь. № 391 токтому.
20. Чалкова Е., Усенова В. У. Справочник социального работника по вопросам детского труда: Учебно-методическое пособие. – Б., 2009.
21. Экстремальная психология. Словарь терминов. Байковский Ю.В., Самойлов Н.Г., Алёшичева А.В. – М., 2018.